

WŁADYSŁAW WICHMAN

MOJE ŻYCIE

PAMIĘTNIK ZATORZANINA

TOM 2

KSIĄZNICA
ZATORSKA

MOJE ŻYCIE
PAMIĘTNIK ZATORZANINA

KSIĄŻNICA ZATORSKA

TOM 2

SERIA POD REDAKCJĄ
KONRADA MEUSA

W Ł A D Y S Ł A W W I C H M A N

MOJE ŻYCIE
PAMIĘTNIK ZATORZANINA

Wprowadzenie
opracowanie naukowe i redakcja
KONRAD MEUS
TOMASZ WICHMAN

KSIĄŻNICA ZATORSKA

TOM 2

W Ł A D Y S Ł A W W I C H M A N

MOJE ŻYCIE

PAMIĘTNIK ZATORZANINA

Wprowadzenie
opracowanie naukowe i redakcja
KONRAD MEUS
TOMASZ WICHMAN

KRAKÓW-ZATOR 2022

dr Konrad Meus
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-6865-2174>
✉ kmeus@op.pl

Tomasz Wichman
Muzeum Archeologiczne w Krakowie
✉ tomek.wichman@gmail.com

© Copyright for introduction & this edition by Gmina Zator & Konrad Meus
& Tomasz Wichman, 2022
© Copyright by Władysław Wichman & successors, 2022

Recenzent: prof. dr hab. Tomasz Gąsowski
Opracowanie redakcyjne: Aleksandra Czyż, Anna Samek
Projekt okładki: Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-791-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-792-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381387927>

Zdjęcie wykorzystane na okładce oraz ilustracje zamieszczone w książce pochodzą
z prywatnego archiwum Tomasza Wichmana

Publikacja finansowana z budżetu Gminy Zator

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Mariusz Makuch, <i>Słowo wstępne</i>	7
Konrad Meus, Tomasz Wichman, <i>Wprowadzenie</i>	9

WŁADYSŁAW WICHMAN

MOJE ŻYCIE. PAMIĘTNIK ZATORZANINA

Rozdział I. Okres chłopięcy – Zator. Okres krakowski – Półwie Zwierzynieckie, Dębniki, ul. Krowoderska, ul. Wolska, ul. Nad Rudawą, ul. Podzamcze	31
Rozdział II. Na posadzie nauczycielskiej. Las (1905–1908)	87
Rozdział III. Na posadzie nauczycielskiej. Palczowice (od 1 sierpnia 1908 do 1 sierpnia 1914 roku)	111
Rozdział IV. Pierwsza wojna światowa. Wadowice – Drahotusch – Kieleckie – Karpaty – Gorlice (od 1 sierpnia 1914 do 2 maja 1915 roku)	143
Rozdział V. Pierwsza wojna światowa. Walach Meseritsch – Praga – Hranice – Brześć Litewski – Buczacz (od 3 maja 1915 do czerwca 1916 roku)	177
Rozdział VI. Pierwsza wojna światowa. Medwedowce – Oleszyce – Podhajce – Nowy Jiczyn – Chorobród – Szczurowice – Nowy Jiczyn – Bustyaháza – Chocim (od 3 czerwca 1916 do sierpnia 1918 roku).....	205

Rozdział VII. Ukraina, niewola ukraińska (od września 1918 do czerwca 1919 roku)	235
Rozdział VIII. Ukraina, niewola ukraińska, wojna polsko-bolszewicka (od czerwca 1919 do marca 1921 roku).....	263
Rozdział IX. Praca zawodowa i życie prywatne	291
Rozdział X. Działalność w samorządzie. Praca w Związku Strzeleckim	323
Rozdział XI. Ochotnicza Straż Pożarna. Ognisko Związku Nauczycielstwa Ludowego w Zatorze. Inne organizacje (Bank Ludowy w Zatorze).....	351
Rozdział XII. Za okupacji hitlerowskiej (1939–1944)	377
Rozdział XIII. Zator w ostatnim dziesięcioleciu XIX wieku.....	405
Rozdział XIV. Rodzina Wichmanów z Zatora (słowniczek biograficzny)	415
Bibliografia	431
Wykaz skrótów.....	445
Indeks osób	447
Indeks nazw geograficznych	463

Słowo wstępne

Szanowni Czytelnicy,
Drodzy Mieszkańcy Gminy Zator,

w listopadzie 2021 roku nakładem gminy Zator ukazał się dziennik autorstwa Władysława Wichmana seniora poświęcony Związkowi Strzeleckiemu na Zatorszczyźnie w latach 1913–1914. Publikacja ta otworzyła serię wydawniczą zatytułowaną *Książnica Zatorska*, która w swoim założeniu ma obejmować publikacje i edycje źródłowe poświęcone miastu i gminie Zator. Jej zasadniczym celem jest pokazanie roli Zatorszczyzny i zatorzan w dziejach narodu oraz państwa polskiego.

Sukces, jakim stało się opublikowanie pierwszego tomu *Książnicy Zatorskiej*, ale też rozgłos towarzyszący temu wydawnictwu, zarówno na szczeblu lokalnym, jak i regionalnym, dowiodły, że istnieje potrzeba kontynuowania tego ambitnego projektu. Tym sposobem zrodziła się inicjatywa wydania kolejnego tomu naszej zatorskiej serii. Pomysłów wydawniczych było wiele. Wybór padł jednak na opracowanie i ogłoszenie drukiem oryginalnych, unikatowych i nieznanych szerszemu odbiorcy pamiętników zatorzanina, wielkiego społecznika, ale nade wszystko bohatera czterech wojen, człowieka, który zasłużył na miano zatorskiego i polskiego patrioty – Władysława Wichmana seniora. Te składające się z 14 tomów pamiętniki

przez ponad sześć dekad pozostawały w zasobach rodziny Wichmanów, gdzie były pieczołowicie chronione dla przyszłych pokoleń. Znało je zaledwie kilku profesjonalnych historyków trudniących się dziejami Zatorszczyzny oraz Krakowa czasów okupacji niemieckiej. Dzisiaj, dzięki naszej publikacji, pamiętniki te stają się powszechnie dostępne nie tylko dla mieszkańców gminy Zator, ale też dla wszystkich osób – profesjonalistów oraz miłośników – interesujących się historią Polski pierwszej połowy XX wieku.

Autorom publikacji serdecznie gratuluję i dziękuję za profesjonalne opracowanie drugiego tomu *Książnicy Zatorskiej*, przybliżającego Czytelnikom piękne karty naszej historii.

Życzę Państwu owocnej lektury!

Z wyrazami szacunku

Mariusz Makuch
Burmistrz Miasta Zator

KONRAD MEUS

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

TOMASZ WICHMAN

Muzeum Archeologiczne w Krakowie

Wprowadzenie¹

W 2006 roku nakładem wydawnictwa Księgarnia Akademicka z Krakowa ukazała się publikacja pt. *Osiem wieków historii i kultury miasta Zatora i regionu*². Książka ta była pokłosiem konferencji historycznej zorganizowanej pod tym samym tytułem w Zatorze w czerwcu 2006 roku pod patronatem i przy współudziale Inicjatywy Małopolskiej im. Króla Władysława Łokietka. Spośród kilku wartościowych naukowo i poznawczo artykułów, które wyszły spod pióra historyków związanych głównie z Uniwersytetem Jagiellońskim, na wyróżnienie zasługuje tekst autorstwa prof. Tomasza Gąsowskiego (będącego zarazem redaktorem tomu) obejmujący swoim zakresem zarys dziejów Zatora od XVII do XIX wieku³. Był on

---

¹ W imieniu redakcji oraz wydawcy pragniemy złożyć podziękowania na ręce Pana Pawła Hudzika – kierownika bielsko-bialskiego oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach – oraz pracowników tegoż oddziału – ze szczególnym uwzględnieniem Pana Michała Jarnota – za pomoc okazaną w trakcie licznych kwerend archiwalnych prowadzonych w Bielsku-Białej. Ponadto podziękowania kierujemy do Pani Małgorzaty Bernowskiej, która udostępniła swoje archiwum prywatne zawierające bogate materiały źródłowe i fotograficzne dotyczące dziejów Zatora, Zatorszczyzny oraz samego Władysława Wichmana.

² *Osiem wieków historii i kultury miasta Zatora i regionu. Konferencja historyczna*, 24 VI 2006, red. T. Gąsowski, współpr. P. Stanko, Kraków 2006.

³ T. Gąsowski, *Trzy wieki dziejów miasta (XVII–XIX w.)*, [w:] *Osiem wieków historii i kultury...*, s. 83–95.

jednym z pierwszych tekstów, w których podjęto próbę omówienia historii Zatora i regionu począwszy od momentu inkorporacji księstwa zatorskiego do Królestwa Polskiego, a na wybuchu pierwszej wojny światowej skończywszy. Artykuł Tomasza Gąsowskiego miał jeszcze jeden, z perspektywy niniejszego wydawnictwa źródłowego, istotny walor, a mianowicie powstał częściowo na podstawie informacji zawartych w niepublikowanych, a zachowanych w formie rękopisu, pamiętnikach Władysława Wichmana seniora. Tym sposobem Tomasz Gąsowski jako pierwszy profesjonalny badacz wprowadził do obiegu naukowego tę bezcenną dla dziejów Zatorszczyzny pozycję memuarystyczną znajdującą się od kilku dekad w archiwum domowym rodziny Wichmanów⁴. Ze względu na ograniczony charakter tamtego pokonferencyjnego wydawnictwa możliwości przedstawienia wyników eksploracji i analizy liczącego w sumie 14 (w tym 13 numerowanych) zeszytów pamiętnika pozostawiały wiele do życzenia. W 2006 roku pojawiła się też pierwsza myśl, aby pamiętnik Wichmana opracować naukowo i ogłosić drukiem. Wówczas Tomasz Gąsowski w podsumowaniu przywoływanego artykułu skreślił słowa, które faktycznie stały się zacznym do prac zwieńczonych sukcesem w 2022 roku wraz z oddaniem do rąk Czytelników drugiego tomu z serii *Książnica Zatorska*:

Barwny obraz życia w Zatorze w pierwszych latach XX w. został utrwalony na kartach dwóch pamiętników. Pierwszy z nich to drukowane wspomnienia prawnika, profesora i rektora UJ Stefana Grzybowskiego, który jako roczne dziecko zamieszkał w Zatorze w 1900 r., gdy jego ojciec, doktor medycyny, objął posadę lekarza miejskiego⁵. Drugi to obszernie, niepublikowane wspomnienia przedstawiciela trzeciego

⁴ Wcześniej do wspomnień Wichmana dotyczących Henryka Jordana oraz założonego przez niego parku, zatytułowanych *Wspomnienia o dr. Henryku Jordanie* (Kraków 1944), odwoływali się Henryk Smarzyński oraz Joanna Kuciel. Zob. H. Smarzyński, *Dr Henryk Jordan. Pionier nowoczesnego wychowania fizycznego w Polsce*, przedm. K. Piwarski, Kraków 1958, s. 230, 249; J. Kuciel, *100 lat Parku Jordana*, „Krzysztoforzy. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 1992, nr 19, s. 77–78.

⁵ S. Grzybowski, *Wspomnienia*, Kraków 1999. Wspomnienia z okresu zatorskiego zostały zawarte w rozdziałach IV, „Miasteczko mego dzieciństwa” (s. 62–92), oraz V, „Beztroskie lata” (s. 93–144).

pokolenia zasłużonej dla miasta, m.in. pracą na stanowisku burmistrza, rodziny Wichmanów, która osiedliła się w Zatorze około 1820 r., udostępnione mi łaskawie przez jego wnuka, archeologa i badacza przeszłości rodziny i miasta – Tomasza Wichmana. Warto do nich sięgnąć, a drugi z tych pamiętników zasługuje bez wątpienia na publikację np. przez grono miejscowych miłośników historii. Obie opowieści o Zatorze z początku XX w. są zresztą w wielu punktach bardzo zbliżone i umiejętnie malują, może nieco zbyt sielankowy, obraz cichego i czystego miasteczka⁶.

Władysław Wichman rozpoczął przygodę z pamiętnikiem jeszcze jako młody, nieco ponad 20-letni, mężczyzna. Jak sam zaznaczył: „Gdy przyszedłem na pierwszą posadę nauczycielską, obawiałem się, że zapomnę sztuki, tj. wypowiedania w piśmie swoich przeżyć i wrażeń. Aby nie wyjść z wprawy, postanowiłem pisać pamiętniki”⁷. Pochłonięty sprawami zawodowymi i społecznymi, zaprzestał spisywania wspomnień po trzech latach, co oznacza, że mogło to nastąpić w latach 1908–1910⁸. Niestety notatnik z pamiętnikarskimi zapiskami zaginął podczas pierwszej wojny światowej, gdy Wichman przebywał na froncie w mundurze austriackiego żołnierza⁹. Pomimo relatywnie krótkiego okresu, którego dotyczył pierwszy pamiętnik Wichmana, dla współczesnego badacza historii Zatora i regionu mógłby on stanowić niepoślednie źródło wiedzy o życiu miasta i sąsiednich wsi z początków XX wieku. Przypomnijmy, że były to lata, kiedy w regionie formowało się nowoczesne społeczeństwo obywatelskie, czego wyrazem stały się licznie zakładane wówczas organizacje społeczne, np. Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Zatorze, ognisko miejscowe krakowskiego

---

⁶ T. Gąsowski, *Trzy wieki dziejów miasta...*, s. 95.

⁷ Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Moje życie*, rkps, z. 1, s. 2.

⁸ Pracę tymczasowego nauczyciela rozpoczął w szkole ludowej w przysiółku Las w gminie Przewodów jesienią 1905 roku. Zob. Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (dalej: AUP), sygn. Arch. K–39/18, Teczka osobowa Władysława Wichmana, brak paginacji [Odpis komisji egzaminacyjnej dla nauczycieli szkół ludowych pospolicznych w Krakowie, sporządzony w Krakowie 24 sierpnia 1851].

⁹ Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Moje życie*, z. 1, s. 3.

Związku Nauczycielstwa Ludowego w Galicji z siedzibą w Zatorze, koło miejscowe krakowskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej, Towarzystwo Ochotniczej Straży Pożarnej w Podolszu czy, nieco później, zatorska filia Towarzystwa Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza¹⁰. Wichman z kolei, jeśli nie był głównym akuszerem wspomnianych organizacji, to przynajmniej bezpośrednio angażował się w ich działalność. Bez wątplenia atutem tamtego pamiętnika była „bliskość pomiędzy rozgrywającymi się wydarzeniami a ich opisami”, co oznaczało, że wspomnienia te mogły przybrać charakter zapisków bieżących, typowych dla dzienników.

Po raz drugi Władysław Wichman senior przystąpił do pisania swoich wspomnień już w latach międzywojnia, gdy postanowił przełać na papier przeżycia z czasów pobytu na frontach pierwszej wojny światowej oraz wojen polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej. Zapiski te zatytułował: „Moja służba wojskowa”¹¹. Jak sam zaznaczył, udało mu się przygotować dwa bruliony ze wspomnieniami, do których napisania wykorzystał dzienniczki frontowe towarzyszące mu podczas pobytu w c.k. armii austro-węgierskiej i później w Wojsku Polskim. Ze względu na aktywny tryb życia udało mu się doprowadzić zapiski do maja 1915 roku. I być może zostałyby one ukończone, gdyby nie wybuch drugiej wojny światowej. W jej trakcie pamiętniki zaginęły¹². Pod koniec życia, mieszkając już w Nowej Hucie, Wichman podjął się – nie bez obaw – trzeciej próby spisania wspomnień. Towarzyszyły mu dylematy związane z wiekiem oraz ryzykiem zapomnienia wydarzeń z lat młodości. Pomimo tych w pełni uzasadnionych obaw 18 marca 1954 roku zapisał pierwsze karty

¹⁰ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie / Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (dalej: CDIAL), fond 146: Namiestnictwo Galicyjskie we Lwowie, opis 25: Departament XIII, sprawa 5884, Wykaz A i B starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910, k. 3–9; CDIAL, fond 146, opis 25, sprawa 9810, Sprawa dotycząca rejestracji Koła Towarzystwa Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza w Zatorze, k. 1–16.

¹¹ Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Moje życie*, z. 1, s. 2–3.

¹² Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Zator w ostatnim dziesiętku XIX w.*, rkps, s. 2.

wspomnień¹³. Do śmierci Wichmana w 1961 roku jego pamiętnik rozrósł się do 14 zeszytów, z których znakomita większość stanowi rezerwar wiedzy na temat galicyjskiego i międzywojennego Zatora, Zatorszczyzny oraz mieszkańców regionu. Obecnie oryginał pamiętnika znajduje się w zbiorach prywatnych Tomasza Wichmana, wnuka Władysława Wichmana seniora i syna Władysława Wichmana juniora¹⁴.

Władysław Wichman senior swoją opowieść snuje przy zachowaniu struktury chronologicznej, co czyni pamiętnik bardziej przystępnym dla Czytelnika, aczkolwiek oznacza to też, że wątki *stricte* zatorskie przeplatają się z zapiskami dotyczącymi m.in. Krakowa, gdzie nasz bohater uczęszczał do seminarium nauczycielskiego. Dopiero po jego ukończeniu w 1905 roku powrócił na rodzinną Zatorszczyznę¹⁵. Okres zatorski życia Wichmana został nagle przerwany przez wybuch Wielkiej Wojny, a później wojen o obronę granic Rzeczypospolitej z Ukraińcami oraz bolszewicką Rosją. Nasz bohater walczył na różnych frontach Europy aż do 1921 roku, co przyplącił licznymi ranami i kalectwem¹⁶. Losy żołnierskie również znalazły odzwierciedlenie na kartach jego wspomnień¹⁷. Ze względu na znaczenie tamtych wydarzeń nie tylko dla Wichmana, lecz także szerzej dla historii Polski i Polaków uznaliśmy, że warto je również przybliżyć współczesnemu Czytelnikowi. Ponadto przywołana wojenna historia Władysława Wichmana stanowi świetnie udokumentowane

---

¹³ Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Moje życie*, z. 1, s. 1.

¹⁴ W archiwum prywatnym Tomasza Wichmana znajduje się również bogata kolekcja materiałów fotograficznych oraz dokumentów związanych z życiem i działalnością Władysława Wichmana seniora oraz jego syna – znanego architekta – Władysława Wichmana juniora.

¹⁵ Obszerny życiorys Władysława Wichmana seniora został przedstawiony na kartach pierwszego tomu z serii *Książnica Zatorska*, który ukazał się w roku 2021. Zob. K. Meus, *Wprowadzenie*, [w:] W. Wichman, *Związek Strzelecki na Zatorszczyźnie (1913–1914)*, wprowadzenie, oprac. nauk. i red. K. Meus, Kraków–Zator 2021, s. 20–40, *Książnica Zatorska*, t. 1.

¹⁶ *Ibidem*, s. 27–28.

¹⁷ Archiwum prywatne Tomasza Wichmana, W. Wichman, *Moje życie*, z. 5, s. 397–514; *ibidem*, z. 6, s. 515–611; *ibidem*, z. 7, s. 612–709; *ibidem*, z. 8, s. 710–807.

studium przypadku drogi żołnierskiej¹⁸ podobnej do tej, którą w tamtym czasie pokonywało wielu zatorzan i mieszkańców zachodniej części Galicji wcielonych w szeregi wadowickiego 56 Pułku Piechoty armii austriackiej (niem. *Galizisches Infanterieregiment Nr. 56*)¹⁹, w październiku 1918 roku przekształconego w polski pułk piechoty, później nazwany Pułkiem Piechoty Ziemi Wadowickiej, który w styczniu roku następnego przyjął oficjalną nomenklaturę: 12 Pułk Piechoty Wojska Polskiego²⁰. Po powrocie z wojen, na początku lat dwudziestych ubiegłego stulecia, Wichman ponownie zamieszkał na Zatorszczyźnie, z którą związał się aż do kwietnia 1940 roku, kiedy uciekł przed represjami niemieckimi do Krakowa²¹. Przypomnijmy – Krakowa, który w tamtym czasie był położony w Generalnym Gubernatorstwie, w odróżnieniu od Zatora (decyzją niemieckiego okupanta) zaanektowanego do III Rzeszy.

Edycja pamiętnika oparta została na zasadach zaproponowanych w *Projekcie instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych XIX i początku XX wieku*, którą w 1962 roku na łamach „Studiów Źródłoznawczych” przedstawił Ireneusz Ihnatowicz²². Stąd też

¹⁸ Por. K. Meus, *Wprowadzenie*, s. 27.

¹⁹ Udział mieszkańców Zatorszczyzny w wadowickim 56 Pułku Piechoty potwierdza dokumentacja zachowana w zasobach wiedeńskiego Archiwum Wojennego. Zob. Austriackie Archiwum Państwowe / Österreichisches Staatsarchiv, Archiwum Wojenne / Kriegsarchiv (dalej: OeStA/KA), Infanterieregiment nr 52–56, sygn. AT-OeStA/KA VL VLI 105, K.u.K Ersatzbataillon des Infanterieregiments Graf Daun Nr 56 Verlustliste pro Juli 1916, brak paginacji.

²⁰ A. Polak, *12. Pułk Piechoty Ziemi Wadowickiej*, Pruszków 2005, s. 12–13; M. Siwiec-Cielebon, *Pułk Piechoty Ziemi Wadowickiej. Z dziejów tradycji i nazwy 12 pułku piechoty*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny” 2001, nr 6, s. 57–66.

²¹ Muzeum Armii Krajowej im. gen. Emila Fieldorfa „Niła” w Krakowie (dalej: MAK), sygn. MP/2021, Władysław Wichman ps. „Władysław”, Wspomnienia z krakowskiej konspiracji, Kraków 1960, mps, s. 4–6.

²² Instrukcja wydawnicza zaproponowana przez Ireneusza Ihnatowicza w 1962 roku, pomimo upływu sześciu dekad od jej spisania, pozostaje aktualna i jest współcześnie wykorzystywana przez wielu polskich historyków trudniących się edycją źródeł wytworzonych w XIX oraz XX wieku. O ponadczasowym charakterze przedmiotowej instrukcji świadczy fakt, że ujęto w niej niemal wszystkie aspekty pracy edytorskiej, począwszy od kwestii językowych i pisowni nazw, a skończywszy na umiejętności sporządzania wstępu (wprowadzenia)

Bibliografia¹

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD):

Zespół: c.k. Ministerstwo Robót Publicznych, sygn. 1/311/315: Strassenbau Kalwaria – Przytkowice – Wielkie Drogi.

Archiwum Klasztoru oo. Karmelitów Bosych w Wadowicach:

Kronika Klasztoru Karmelitów Bosych w Wadowicach, t. 2: 1917–1930, rkps.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK):

Zespół: Towarzystwo Sportowe „Strzelec”, sygn. 29/571/6: 1. Druki, formularze, 2. Wichman Wł., Związek Strzelecki w Zatorszczyźnie, mps, Program Stronnictwa Niezawisłości Narodowej.

Archiwum Państwowe w Katowicach / Oddział w Bielsku-Białej (APKat./B-B):

Zespół: Akta miasta Wadowic, sygn. 13/469/8 (dawna sygn. MW8): Protokoły posiedzeń Rady Gminnej miasta Wadowic z lat 1905, 1909–1910.

Zespół: Akta miasta Zatora, sygn. 13/360/257: Straż pożarna: korespondencje, m.in. podziały na dystrykty ogniowe, wyposażenie w sprzęt.

Zespół: Akta miasta Zatora, sygn. 13/360/892: Działalność różnych stowarzyszeń – korespondencja.

Zespół: Akta miasta Zatora, sygn. 13/360/943: Akt erekcyjny figury św. Jana Kantego wystawionej w Rynku w Zatorze w 1866 r.

Archiwum Parafii Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny w Wadowicach:

sygn. I.12: Volumen Documentorum za lata 1901–1913, cz. 2.

---

¹ Bibliografia obejmuje archiwalia oraz opracowania wykorzystane przez zespół redakcyjny do przygotowania wprowadzenia i komentarzy zawartych w przypisach.

- Archiwum Parafii pw. św. św. Wojciecha i Jerzego w Zatorze:
Liber memorabilium czyli ważniejsze zdarzenia zasze w parafii zatorskiej od początku roku 1887, rkps.
- Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (AUP):
Teczka osobowa Władysława Wichmana, sygn. Arch. K-39/18.
- Archiwum prywatne rodziny Gustawa Studnickiego:
Filipek S., Rozwój oświaty i szkolnictwa w powiecie wadowickim w latach pięćdziesięciolecia 1918-1968, Wadowice, maj-listopad 1968, mps.
- Archiwum prywatne Małgorzaty Bernowskiej:
Kronika szkolna w Palczowicach założona w 1908 roku przez Władysława Wichmana, rkps.
- Archiwum prywatne Tomasza Wichmana:
Diariusz Władysława Wichmana juniora, rkps.
Dyplom Rady Królewskiego Miasta Zatora nadający Karolowi Wichmanowi tytuł zaprzysiężonego obywatela, Zator, 24 lutego 1879.
Wichman W., Moje życie, rkps, z. 1-13.
Wichman W., Zator w ostatnim dziesiątku XIX w., rkps.
Wichman W., Życiorysy Wichmanów, rkps.
- Austriackie Archiwum Państwowe w Wiedniu / Österreichisches Staatsarchiv (OeStA):
Archiwum Wojenne / Kriegsarchiv (OeStA/KA):
Nach der Mappirung Aufnahme vergrößert reabullirt und litographische durch Hauptmann A. Teichmann und E. Prihoda aus des k.k. 56 Lin. Inftr. Regmts (1869), sygn. Glh0746, T. 4.
Infanteregiment nr 52-56, sygn. AT-OeStA/KA VL VLI 105: K.u.K Ersatzbataillon des Infanterieregiments Graf Daun Nr 56 Verlustliste pro Juli 1916, b.p.
- Archiwum Administracji / Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA):
Justizministerium, sygn. 2332 II. 36/190-212: Transportgesellschaft: Lokalbahn Trzebinia-Skawce.
- Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie / Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (CDIAL):
Fond 146: Namiestnictwo Galicyjskie we Lwowie, opis 25: Departament XIII, sprawa 5884: Wykaz A i B starostwa wadowickiego w sprawie stowarzyszeń niepolitycznych istniejących w roku 1910.
Fond 146: Namiestnictwo Galicyjskie, opis 25: Departament XIII, sprawa 9810: Sprawa dotycząca rejestracji Koła Towarzystwa Uniwersytetu Ludowego im. Adama Mickiewicza w Zatorze.
Fond 146, opis 58, sprawa 3076: Raporty starostów odnośnie do działalności żydowskich organizacji do kolonizacji terytorium Palestyny Zion.
Fond 211: Polska Komisja Likwidacyjna w Krakowie, opis 1: Wydział Administracyjny, sprawa 233: Raporty komisarzy starostw, akty oskarżenia powiatowych sądów i inne materiały dotyczące pogromów.

Władysław Wichman to Zatorzanin, nauczyciel i działacz społeczny (1885–1961), inteligent w pierwszym pokoleniu, który wcześniej, bo już jako dwudziestolatek rozpoczął spisywanie wspomnień, mających dzięki temu po części charakter pisanego na gorąco pamiętnika. Opowiadając o swoich osobistych przeżyciach i doświadczeniach oraz o losach swojej rodziny, kreślił je z uwzględnieniem szerokiego kontekstu – czasu i miejsca. Ten czas to koniec XIX w., a więc ostatnie lata autonomii galicyjskiej, dalej dwudziestolecie międzywojenne, zatem krótka epoka II Rzeczypospolitej, i wreszcie lata okupacji. Miejsce to przede wszystkim tytułowy Zator, niewielkie miasteczko położone w Galicji Zachodniej, oraz jego okolice, ale także międzywojenny, okupacyjny i wreszcie powojenny Kraków.

Autor był bystrym obserwatorem zdarzeń, w których uczestniczył lub których był świadkiem, a także ludzi, z którymi się stykał na gruncie rodzinnym lub zawodowym. Umiał też trafnie dostrzec i zdefiniować zjawiska oraz procesy społeczne i kulturowe, dokonujące się na przestrzeni opisywanych lat. Wrodzony zmysł obserwacji, inteligencja i dobre wykształcenie mimo braku akademickich studiów, samodzielność formułowanych opinii i ocen autora podnoszą wartość tego tekstu. Dotyczy to także nielicznych fragmentów, mających charakter szerszej refleksji i odnoszących się do nieco odleglejszej przeszłości przypadającej na czas jego dzieciństwa, jak np. plastyczny opis życia w Zatorze w ostatniej dekadzie XIX w.

Na podkreślenie zasługuje w pełni profesjonalna i ze wszelkich miar staranna edycja tekstu wspomnień, zgodna z wszystkimi normami obowiązującymi w przypadku tego rodzaju źródła historycznego. Składa się na nią bogata dokumentacja źródłowa, stanowiąca czasem rodzaj dopełnienia, a zawsze weryfikacji publikowanego tekstu. Wydawcy zachowali jednocześnie jego zgodny z oryginałem chronologiczno-rzeczowy układ, odpowiadający 14 zeszytom zapisanym przez Autora. Tom wzbogaca obszerny zestaw wykorzystanej literatury i fotografie rodzinne przekazane przez Wnuka autora.

Z recenzji prof. dr. hab. Tomasza Gąsowskiego

<https://akademicka.pl>

